

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра мехатроніки та електротехніки (№ 305)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

(підпис)

Сергій КОЧУК

(ініціали та прізвище)

« 30 » серпня 2024 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА *ОБОВ'ЯЗКОВОЇ*
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Електричні машини

(назва навчальної дисципліни)

Галузь знань: 15 «Автоматизація та приладобудування»
(шифр і найменування галузі знань)

Спеціальність: 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»
(код та найменування спеціальності)

Освітня програма: «Комп'ютерно-інтегровані технологічні процеси і виробництва»
(найменування спеціалізації)

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Харків 2024 рік

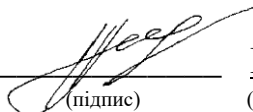
Розробник: Бояркін А.О ст. викладач
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Робочу програму розглянуто на засіданні кафедри мехатроніки та електро-
техніки (№ 305)

Протокол № 1 від « 29» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри д.т.н., професор

(підпис)

Роман ТРИЩ
(ім'я та прізвище)

Погоджено з представником здобувачів освіти:

Здобувач гр. 339

(підпис)

Микола Годоров
(ім'я та прізвище)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань: <u>15 «Автоматизація та приладобудування»</u> (шифр і назва) Спеціальність: <u>151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології»</u> (шифр і назва) Освітня програма: <u>«Комп'ютерно-інтегровані технологічні процеси і виробництва»</u> Рівень вищої освіти: <u>перший</u> (бакалаврський)	Обов'язкова
Модулів – 2		Рік підготовки:
Змістових модулів – 2		2024/2025
Індивідуальне науково-дослідне завдання РГР (назва)		Семестр
		5-й
Загальна кількість годин – 72 ¹⁾ /150		Лекції¹⁾
		32 год.
		Практичні¹⁾
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4,5 самостійної роботи здобувача – 4,875		16
		Лабораторні ¹⁾
	24 - год.	
	Самостійна робота	
	78- год	
	Індивідуальна робота	
	-	
	Вид контролю	
	модульний контроль, іспит	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

для денної форми навчання – 72/78

¹⁾ Аудиторне навантаження може бути зменшене або збільшене на одну годину в залежності від розкладу занять.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: формування у здобувачів знань електротехнічної термінології та символіки; уміння експериментально визначити параметри і характеристики типових електричних машин; практичних навичок включення електричних апаратів і машин та управління ними.

Завдання: вивчення принципів дії, конструкцій, властивостей, галузей застосування електричних машин.

Компетентності, які набуваються:

- здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями (ЗК1);
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК5);
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій (ЗК6);
- здатність працювати в команді (ЗК7);
- навички здійснення безпечної діяльності (ЗК9);
- здатність застосовувати знання фізики, електротехніки, електроніки і мікропроцесорної техніки, в обсязі, необхідному для розуміння процесів в системах автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій (ФК2);
- здатність обґрунтовувати вибір технічних засобів автоматизації на основі розуміння принципів їх роботи, аналізу їх властивостей, призначення і технічних характеристик; налагоджувати та експлуатувати системи автоматизації (ФК5);
- здатність використовувати для вирішення професійних завдань новітні технології у галузі автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій (ФК6);
- здатність обґрунтовувати вибір та розробляти схемотехнічні модулі систем автоматизації (ФК10).

Очікувані результати навчання:

- знати фізику, електротехніку, електроніку та схемотехніку, мікропроцесорну техніку на рівні, необхідному для розв'язання типових задач і проблем автоматизації (ПРН2);
- вміти застосовувати сучасні інформаційні технології та мати навички розробляти алгоритми та комп'ютерні програми з використанням мов високого рівня та технологій об'єктно-орієнтованого програмування (ПРН3);
- вміти проектувати, налагоджувати та експлуатувати системи автоматизації, зокрема спеціальні вимірювальні та керуючі системи з урахуванням властивостей виробничо-технологічних комплексів (ПРН8);
- знати та вміти використовувати зміст і правила оформлення проектних матеріалів, склад проектної документації та послідовність виконання проек-

тних робіт з врахуванням вимог відповідних нормативно-правових документів та міжнародних стандартів (ПРН10);

– Вміти використовувати різноманітне спеціалізоване програмне забезпечення для розв'язування типових інженерних задач у галузі автоматизації, зокрема, математичного моделювання, автоматизованого проектування, керування базами даних, методів комп'ютерної графіки (ПРН11).

Пререквізити: вища математика, фізика, технічна механіка, електротехніка, основи метрології.

Кореквізити: технічні засоби автоматизації, основи автоматики технологічних процесів.

Постреквізити: приводи автоматизованих технологічних процесів, основи проектування систем автоматизації, кваліфікаційна робота бакалавра.

3. Зміст навчальної дисципліни

Модуль №1

Вступ.

Вступ (0,5 год.). Предмет вивчення і задачі дисципліни.

Тема 1. Трансформатори.

Призначення і галузі застосування трансформаторів. Будова і принцип дії однофазного трансформатора. Коефіцієнт трансформації. Умовні позитивні напрями напруг, струмів, ЕРС і магнітних потоків. Умовні графічні позначення, які застосовуються для зображення трансформаторів на електричних схемах.

Досліди холостого ходу та короткого замикання, призначення й умови проведення. Втрати енергії. Паспортні данні трансформаторів. Зовнішні характеристики. Будова, принцип дії та галузі застосування трифазних трансформаторів. Поняття про групи з'єднань.

Тема 2. Асинхронні машини.

Статор-індуктор, ротор-якір короткозамкнений, фазний. Обертове магнітне поле. Принцип дії. Режими роботи АМ: двигуна, генератора, електромагнітного гальма. Вплив ковзання на величину та фазу струму обмотки ротора. Електромагнітний момент. Механічні характеристики.

Методи пуску: конструктивний (глибокопазний, з подвійною короткозамкненою обмоткою ротора), прямий, реакторний, автотрансформаторний, перемикач обмотки статора зі схеми “зірка” на “трикутник”. Методи регу-

лювання частоти обертання АД: змінення частоти, числа пар полюсів, ковзання.

Втрати потужності і ККД. Залежність обертаючого момента на валу двигуна, частоти обертання, ККД, спожитої потужності, фазного струму обмотки статора, ковзання, коефіцієнта потужності від механічної потужності при постійній напрузі і частоті мережі.

Тема 3. Синхронні машини.

Статор-якір, ротор-індуктор з явними та неявними полюсами. Статор-індуктор, ротор-якір. Схеми збудження. Особливості конструкції СД. Принцип дії СД і СГ. Авіаційний СГ.

Електромагнітна потужність та електромагнітний момент СГ і СД. Характеристики СГ: холостого ходу, зовнішня та регульовальна. Паралельна робота СГ. Робочі характеристики СД. Втрати потужності та ККД синхронних машин.

Модульний контроль

Модуль №2

Тема 4. Машини постійного струму.

Статор-індуктор, ротор-якір. Головні та додаткові полюси. Обмотка якоря, колектор, щітки та щіткотримачі. Схеми збудження МПС. Принцип дії генератора (ГПС) і двигуна постійного струму (ДПС). Реакція якоря, комутація.

Характеристики ГПС з незалежним, паралельним та змішаним збудженням: характеристика холостого ходу та умови самозбудження, зовнішня та регульовальна характеристики.

Механічні характеристики ДПС з незалежним, паралельним, послідовним та змішаним збудженням. Пуск, регулювання частоти обертання та реверсування ДПС. Втрати потужності і ККД МПС. Робочі характеристики.

Тема 5. Електричні мікромашини автоматичних пристроїв та приладів.

Електричні мікродвигуни постійного струму. Загальні відомості і класифікація. Конструкція та принцип дії. Способи керування: якірне, індукторне, імпульсне. Характеристики. Застосування.

Асинхронні мікродвигуни. Конструкція і принцип дії. Способи керування: амплітудне, фазове, амплітудно-фазове. Мікродвигуни з розщепленими полюсами та пусковими елементами. Характеристики. Застосування.

Синхронні мікродвигуни. Мікродвигуни безперервного обертання. Мікродвигуни з постійними магнітами, реактивні, гістерезисні, редукторні, крокові. Режими роботи та характеристики. Застосування.

Тахогенератори, сельсини та обертові трансформатори. Загальні відомості та класифікація. Тахогенератори асинхронні, синхронні та постійного струму. Конструкція і принцип дії. Характеристики. Застосування. Сельсини. Трансформаторний та індикаторний режими роботи сельсинів. Одношвидкісні та двошвидкісні, активні та реактивні КД. Синусні та косинусні поворотні трансформатори. Характеристики та області застосування.

Модульний контроль

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	У тому числі			
		л	п	лаб.	с.р
1	2	3	4	5	6
Модуль №1					
Вступ.	0,5	0,5	–	–	
Тема 1. Трансформатори.	17,5	3,5	2	4	8
Тема 2. Асинхронні машини.	30	6	2	4	18
Тема 3. Синхронні машини.	20	4	2	4	10
Модульний контроль	2		2		
Разом за змістовим модулем 1	70	14	8	12	36
Модуль №2					
Тема 4. Машини постійного струму.	34	6	4	6	18
Тема 5. Електричні мікромашини автоматичних пристроїв та приладів.	44	12	2	6	24
Модульний контроль	2		2		
Разом за змістовим модулем 2	80	18	8	12	42 РГР
Усього годин	150	32	16	24	78

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Розрахунок трансформатора малої потужності.	2
2	Розрахунок механічних характеристик асинхронного двигуна	4
3	Розрахунок механічних характеристик двигунів постійного струму	4
4	Способи керування виконавчими асинхронними двигунами	2
5	Модульний контроль	4
Разом		16

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Дослідження однофазного трансформатора.	4
2	Дослідження асинхронного двигуна з короткозамкненим ротором.	4
3	Дослідження синхронного генератора.	4
4	Дослідження генератора постійного струму з паралельним збудженням.	3
5	Дослідження двигуна постійного струму з незалежним збудженням.	3
6	Дослідження сельсинів.	3
7	Дослідження тахогенераторів змінного струму.	3
Разом		24

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Трансформатори.	8
2	Тема 2. Асинхронні машини.	18
3	Тема 3. Синхронні машини.	10
4	Тема 3. Машини постійного струму.	18
5	Тема 5. Електричні мікромашини автоматичних пристроїв та приладів.	24
Разом		78

9. Індивідуальні завдання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 2. Асинхронні машини. Тема 3. Машини постійного струму РГР. Розрахунок параметрів та побудова механічних характеристик АД та ДПС.	10

10. Методи навчання

Проведення аудиторних лекцій, практичних занять, індивідуальні консультації (при необхідності), самостійна робота здобувачів за матеріалами, опублікованими кафедрою (методичні посібники), проведення олімпіад.

11. Методи контролю

Проведення поточного контролю, письмового модульного контролю, фінальний контроль у вигляді іспиту.

12. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують здобувачі

12.1 Розподіл балів, які отримують здобувачі (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість занять (завдань)	Сумарна кількість балів
Модуль №1			
Змістовий модуль1			
Робота на лекціях	0...0,5	8	0...4
Виконання та захист лабораторних робіт	2...3	6	10...18
Виконання практичних робіт	3...4	3	9...12
Модульний контроль	6...10	1	6...10
Виконання і захист РГР	10...12	1	10...12
Модуль №2			
Змістовий модуль1			
Робота на лекціях	0...0,5	8	0...4
Виконання та захист лабораторних робіт	2...4	6	10...18
Виконання практичних робіт	3...4	3	9...12
Модульний контроль	6...10	1	6...10
Всього за семестр			60...100

Семестровий контроль (іспит) проводиться у разі відмови здобувача від балів поточного тестування та за наявності допуску до іспиту. При складанні семестрового заліку здобувач має можливість отримати максимум 100 балів.

12.2 Якісні критерії оцінювання

Необхідний обсяг знань для одержання позитивної оцінки:

- конструкцію та принцип дії електричних машин;
- методи регулювання швидкості обертання, реверсування електричних двигунів;

Необхідний обсяг умінь для одержання позитивної оцінки:

- виконувати розрахунок механічних характеристик електричних машин;

12.3 Критерії оцінювання роботи здобувача протягом семестру

Задовільно (60-74). Мати мінімум знань та умінь. Відпрацювати та захистити всі лабораторні роботи та домашні завдання.

Добре (75 - 89). Твердо знати мінімум знань, виконати усі завдання. Показати вміння виконувати та захищати всі лабораторні роботи в обумовлений викладачем строк з обґрунтуванням рішень та заходів, які запропоновано у роботах.

Відмінно (90 - 100). Здати всі контрольні точки з оцінкою «відмінно». Досконально знати всі теми та уміти застосовувати їх.

Шкала оцінювання: бальна і традиційна

Сума балів	Оцінка за традиційною шкалою	
	Іспит, диференційований залік	Залік
90 – 100	Відмінно	Зараховано
75 – 89	Добре	
60 – 74	Задовільно	
0 – 59	Незадовільно	Не зараховано

13. Методичне забезпечення

1. Усе методичне забезпечення в електронному вигляді розміщено на сервісі каф. 305.

14. Рекомендована література

Базова

1. Белікова Л.Я., Шевченко В.П. Електричні машини/ Навчальний посібник. — Одеса: Наука і Техніка, 2014. — 480 с.
2. Лаврінченко Ю.М. та ін. Електропривід. / Підручник К.: "Ліра-к" 2012. — 504 стор.
3. Загірняк М.В., Невзлін Б.І. Електричні машини. Підручник. — К. «Знання», 2009 — 399 с.
4. Електричні машини і трансформатори: навч. посібник / М. О. Остащевський, О. Ю. Юр'єва; за ред. д-ра техн. наук, професора. В. І. Мілих. - Київ: Каравела, 2018. — 452 с.
5. Асинхронні машини [Текст] : навч. посібник / А. О. Бояркін, Е. А. Галіцин, О. М. Косиченко. — Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харьк. авіац. ін-т», 2013. — 74 с.
6. Синхронні генератори зі збудженням від постійних магнітів/ А. О. Бояркін, Е. А. Галіцин, М.В. Гаранжа, О. М. Косиченко. – Навч. посібник з розрахунково-графічної роботи, курсовому й дипломному проектуванню. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. – 92 с.
7. Паначевний Б.І. Курс електротехніки. Підручник, — Харків: Торнадо, 1999. — 288с.

Допоміжна

1. Електричні машини. Навчальний посібник / Г.Г. Півняк. Ф.П. Шкрабець. В.П.Довгань. — Дніпропетровськ. Видавництво Національного гірничого університету. 2003. — с.

2. Електричні машини і трансформатори : навч. посібник / М. О. Остапівський, О. Ю. Юр'єва; за ред. В. І. Мілих. — Харків : ФОП Панов А. М., 2017. — 452 с.

3. Електротехніка та основи електроніки [Текст] : навч. посіб. до лаб. практик. / А. О. Бояркін, О. М. Косиченко, А. Г. Кислий, К. Ф. Фомичов. — Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2015. — 96 с.

15. Інформаційні ресурси

Сайт університету: <http://www.khai.edu>

Сайт кафедри: <http://www.k305.edu>